

ali je ta imenska skupina določna ali ne, ali se nanaša na živo ali na neživo, itd. Če torej tvorni in ustrezni trpni stavek nista v enaki meri »naravna«, je gornja domneva nesprejemljiva.

Chomsky meni, da so v jeziku nekateri sintaktični, semantični in fonološki pojavi univerzalni, in sicer v tem smislu, da se lahko opredelijo neodvisno od njihove prisotnosti v nekem jeziku in da jih lahko v posameznem jeziku prepoznamo na osnovi njihove opredelitve v splošni teoriji jezika. Te elemente imenuje Chomsky substantivne univerzalije. Druga vrsta univerzalij so formalne univerzalije. To so splošna načela, ki določajo obliko pravil in način njihovega delovanja v slovnici nekega jezika. Chomsky meni, da uporabljajo vsi jeziki pri konstrukciji stavkov enake formalne operacije.

Če so si vsi jeziki po strukturi podobni, se postavlja vprašanje, zakaj je to tako. Obstoj substantivnih in formalnih univerzalij si po Chomskem lahko razlagamo le s človeku svojskimi jezikovnimi sposobnostmi, ki determinirajo različne univerzalne pojave. Kot dokaz navaja Chomsky proces

učenja materinščine pri otrocih. Otroci se ne rodijo z dedno nagnjenostjo za učenje določenega jezika, torej se vsi otroci rodijo z enako sposobnostjo za učenje jezikov. Otrok ima prirojeno znanje o univerzalnih načelih, ki določajo zgradbo jezika. Ta načela so del tistega, kar imenuje Chomsky »mind«, in se lahko primerjajo z »vrojenimi idejami« Descartesa. S tem se Chomsky približuje racionalistični tradiciji v filozofiji.

Lyons skuša v svoji knjigi predstaviti Chomskega in njegovo delo čimbolj nepristransko, zato se v svoji kritiki nekaterih stališč Chomskega omejuje na nekaj splošnih pripomb. Te osvetljujejo nekatere probleme v sodobni lingvistiki, za katere Chomskemu ni uspelo najti boljših rešitev od dosedanjih. Lyons sicer ne izključuje možnosti, da bo kdaj dokazano, kako je teorija Chomskega neustrezna za opis naravnih jezikov. Poudarja pa, da je že sam njegov poskus formalizacije pojmov, ki se uporabljajo pri analizi jezikov, izredno razširil razumevanje teh pojmov. To pa daje delu Chomskega trajno vrednost.

Milena Milojević-Sheppard
Ljubljana

JÓZEF MAYEN: O STYLISTYCE UTWORÓW MÓWIONYCH*

Knjiga Józefa Mayena obravnava izredno zanimivo, v sodobni stilistiki le malo obdelano področje: govorna dela. S tem terminom poimenuje pisec daljša, zaključena sporočila, katerih skupna značilnost je, da so namenjena javnemu govorjenju. Tradicionalnim zvrstem govornih del, ki jim je že od Aristotelovih časov pravila bolj ali manj uspešno krojila retorika, so se v našem času pridružile vsebinsko in oblikovno nove zvrsti. Radio in televizija sta govornim sporočilom utrla široko pot v javnost, hkrati pa še bolj opozorila na pomembne dejavnike, ki jih je treba upoštevati pri ustni ubeseditvi misli in njeni poti od govorečega do sprejemajočega. Mayena je že pred leti pritegnilo bogato gradivo oddaj poljskega radia; rezultat teh raziskav je razprava »Radijski monolog in dialog«, objavljena v mesečniku »Dialog« med leti 1957 in 1961. Razen radijskih oddaj so v knjigi obravnavani še skupščinski, politični in sodni govori, pridige in gavende**

Gre torej za pretežno neumetnostna besedila, med seboj zelo različna ne samo po tematiki, ampak tudi po načinu realizacije; od improviziranih besedil, govorjenih brez vsake predloge v prostem govornem jeziku, prek besedil, ki jih je govornik oblikoval na podlagi osnutka, do branih besedil, ki pa so bila napisana izrecno zato, da jih bo pisec sam prebral. Sistematično zbrano in interpretirano to raznoliko gradivo največkrat potrjuje ali dopolnjuje izsledke moderne stilistike in jezikoslovja (predvsem fonologije in sintakse), nemalokrat pa je tudi prepričljiv dokaz, s katerim pisec ugovarja preveč splošni trditvi. Knjiga ne opozarja toliko na razlike med posameznimi zvrstmi govornih del, bolj poudarja tisto, kar jim je skupno, in določa nji-

* Wrocław (itd.), Zakład narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo PAN 1972. 162 str. (Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej, 26.)

** Gavenda je krajše pripovedno delo, ki ima izvor v ustnem pripovedovanju.

hovo razmerje do pisanih del in do tistih govornih sporočil, ki niso zaključene celote.

V uvodnem poglavju postavlja Mayen na ključno mesto vprašanje razmerja med govorno in pisno obliko jezika. Citira Ballyjevo trditev, da pisni jezik nikoli ni in nikoli ne bo istoveten z govornim jezikom; lahko se mu približa, lahko ga kopira, toda kopija bo vedno ostala le transpozicija ali deformacija. Ob to ugotovitev postavlja mnenje Vinogradova, da praviloma v vsakem pisnem jeziku tičijo prvine govornega jezika, prav tako pa vsak govorni jezik, razen če se ne rabi za kratke replike, vsebuje prvine pisnega jezika. Odločilno je le, katere prvine v danem sporočilu prevladajo. Obe tezi ponazarja in dopolnjuje z analizo pisno-ustnega stila del poljskega pisatelja Janusza Korczaka, predvsem tistih, ki jih je Korczak namenil za radio in jih tudi sam pripovedoval. Zvočna plat govornega jezika v njih prevladuje in neposredno izraža pisateljeve misli in čustva; opazna je tudi v Korczakovih tiskanih delih, vendar v manjši meri, razen tega pa se s tihim branjem in z osebno interpretacijo posameznega bralca v njih precej izgubi.

Pretežni del prvega poglavja je namenjen raziskavi slušnega sprejemanja besedila. Tu je treba upoštevati individualne razlike med posamezniki, na katere opozarja diferencialna psihologija, obenem pa se izogniti vsakršni šablonski tipološki razvrstitvi. Avtor gradi na metodi, ki jo je pri raziskovanju pomnjenja govornih informacij uporabila francoska psihologija G. Oleronova. Vendar je njegov namen bistveno drugačen. Medtem ko je Oleronovi besedilo samo sredstvo, s katerim ugotavlja stopnjo pomnjenja pri posameznikih, pa je Mayenu reakcija poslušalcev na besedilo izhodišče za raziskavo besedila samega. Zanimajo ga predvsem logični, slovnični in intonacijski dejavniki, ki vplivajo na to, da so posamezni elementi kakega sporočila lažje ali težje zapomnjeni. Pri tem se opira na rezultate dolgoletnih eksperimentalnih raziskovanj o razumevanju stavkov, ki jih je leta 1960 objavil profesor Jagielloške univerze W. Szweczk.

Proces ujezikovljanja misli je že od nekdaj področje, ki zanima tako filozofe kot psihologe in jezikoslovce. Predvsem z jezikoslovnega gledišča osvetljuje ta problem naslednje poglavje z naslovom »Misel in govorjeni stavek.«

Osrednji del knjige pa obravnava vprašanje stavčne intonacije. Po Mayenu je intonacija prevladujoči dejavnik, ki stilno označuje jezik govornih del. Prisotna je tudi v pisanih delih, vendar se v polni meri uresniči le v ustni interpretaciji avtorja ali interpreta, ki dobro pozna njegovo zamisel. Odločilno vlogo ima intonacija v čisto govornih delih. Improvizirani tekst (naveden je odlomek iz govora znanega poljskega govornika Daszyńskiego), ki tako močno odstopa od sintaktične norme, da bi si ga v pisni obliki le težko zamislili, je v govorjeni obliki prav zaradi intonacije zlahka razumljiv. Pri ugotavljanju intonacijskega vpliva na slovnico se Mayen opira na izsledke praške lingvistične šole, predvsem na S. Karcevskega in K. Bühlerja. Izhajajoč iz definicije stavka, kakor jo je v študiji »Sur la phonologie de la phrase« izrekel Karcevski, poudarja vpliv intonacije na skladnjo, prav tako pa tudi na pomen besed. Zaradi tega vpliva je možnost stilističnega izbora v govornem jeziku veliko večja kot v pisnem — s tem pa je seveda večja tudi izraznost govornega jezika. Predvsem za stilistika-nejezikoslovca (knjigo je izdal inštitut za literarne raziskave PAN) je zanimiva in poučna podrobna analiza posameznih elementov intonacije ter intonacijskih stavčnih struktur. Najdlje se Mayen ustavlja ob ekspresiji — objektivno neizmerljivi, a izredno pomembni prvini intonacije. Navaja različna poimenovanja in pojmovanja posameznih avtorjev, ki so se ukvarjali s proučevanjem ekspresije. Poudarja, da ekspresija ni odvisna samo od fizioloških značilnosti glasu in od nadarjenosti interpreta, ampak tudi od njegovega čisto psihičnega odnosa do sporočila. Brez dinamike, tempa in melodije ne more obstajati nobeno ustno sporočilo; vsako mora biti realizirano z neko napetostjo glasu, neko hitrostjo in višino. Nasprotno pa je lahko ustno sporočilo brez vsake ekspresije. Medtem ko prve tri prvine intonacije večkrat določajo skladnjo, pa ekspresija lahko določa celo pomen besed. Vse štiri prvine skupaj — intonacija v polnem smislu besede — pa v pomembni stopnji določajo stil govornih del. O tem vplivu govori poglavje »Stil in intonacija«, v katerem avtor z vidika intonacije obravnava skladnjo prostega in zloženega stavka in besedni red. Vloga intonacije je v govorjenem stavku tem večja, čim manj natančno je stavek označen s samimi besedami, čim bolj večpomenski je.

Poleg poglavja, ki govori o vlogi zvočne geste kot rezultante dveh nedeljivih in med

seboj se dopolnjujočih sestavin govora — artikulacije in kretnje — naj omenimo še poglavje »Govoreči — sprejemajoči«, ki je skoraj samostojna razprava o treh funkcijah govora, ekspresivni, impresivni in simbolični. V zvezi s tem izvem precej o večpomenskosti in večfunkcijskosti govornih sporočil, ki sta lahko obseženi že v sami vsebini sporočila ali pa izhajata iz njegove intonacije. Tudi tu Mayen sproti informira bralca o razvoju teorije funkcij jezika od njenega začetnika K. Bühlerja, N. S. Trubeckoja, prek Jakobsonove modifikacije Bühlerjeve teorije, pa do njene aplikacije v študijah J. Mukafovskega in V. Vinogradova. Izhajajoč iz dialoškega odnosa jaz — ti kot osnovne oblike komunikacije v govornem jeziku, obravnava avtor posamezne govorne položaje, ki izražajo odnos

med govorečim in sprejemajočim in njihovo pogostnost ter uporabnost v posameznih zvrsteh govornih del.

Neprecenljiva vrednost »Stilistike govornih del« je v tem, da govorna dela obravnava v povezavi s splošno stilistiko, jezikoslovjem in psihologijo jezika, pri tem pa jasno začuje razlike in odstopanja in s tem daje primarne stilne oznake govornih del. Njena pomanjkljivost — pogrešamo stilne oznake posameznih zvrsti znotraj vrste govornih del — je pri tako široki zasnovi nujna in opravičljiva. Upajmo, da na študijo, ki bo dopolnilo in nadaljevanje Mayenovega dela, ne bo treba dolgo čakati.

Hermína Jug
Filozofska fakulteta v Ljubljani

MARTINOVIČEVA MONOGRAFIJA O PREŠERNU

Leta 1973 so izšle v uredništvu R. Petrova Noga pri sarajevski založbi »Veselin Masleša« Prešernove najpomembnejše pesnitve pod naslovom »Prešeren, Soneti nesreče, Sonetni vjenac i druge pjesme«, ki so bralcu na srbohrvatskem jezikovnem področju našega pesnika ponovno približale: v novem, sodobnem prevodu Desanke Maksimović in drugih prevajalcev; pesmi je izbral in jim uvod napisal znani sarajevski slovenist Juraj Martinović. — Prav tako lansko leto je druga sarajevska založba »Svjetlost« izdala obsežno Martinovičevo monografijo — filozofsko interpretacijo Prešernove poezije »Apsurd i harmonija«. Obe ediciji izkazuje razgledanega, studiozno resnega avtorja, ki je pred srbohrvatskega in tudi slovenskega bralca razgrnil poseben in — treba je že kar vnaprej reči — pronicljiv pogled na našega pesnika.

Na kratko bi bila miselna kompozicija monografije »Apsurd i harmonija« takšnale: V literarnem besedilu je treba zmeraj videti strukturirano vizijo sveta, pa tudi sile, ki se tej viziji upirajo, torej nekakšno dialektično celoto v smislu naslovne napovedi. — V tem smislu razkriva začetni pogled v Prešerna ob pesmi »Slovo od mladosti« nazor, češ da je vsebina mladosti, hkrati pa tudi eno temeljnih gibal sleherne človekove akcije, »up golj'fivi«, iluzija: popolnoma poražen in onemogočen subjekt upravičuje svojo akcijo z iluzornimi cilji.

Dokler takšno iluzijo zmore, je ta človek srečen, pa čeprav je njegova sreča relativna (»temna zarja« = mladost). Slovo od mladosti je potemtakem predvsem slovo od srečne iluzije. Pesem ni več le duhovna igra, marveč s takšnim spoznanjem postaja vse bolj poskus zaznavanja in preseganja konfliktnega življenjskega položaja. — »Sonetje nesreče« pomenijo prvi poskus reševanja iz ustrezne zagate: ciklus je simetrično grajen — iz čustveno poudarjenega okvira (1, 5) ter miselnega jedra (2, 3, 4); okvirna soneta kaže čustveno moč nastalih notranjih spopadov, Prešernove bivanjske drame, v kateri je vprašanje o smiselnosti človekovega obstoja in sveta prignano do skrajnosti (dramo sicer tvori nasprotje med dvema protivnima težnjama: željo po mladosti = iluziji in željo po smrti); v srednjih treh sonetih pa se žene misel do neizprosnega spoznanja, da je vse, celo narava (parabola o podrtem hrastu), nesmiselno; edino nesporno spoznanje je tisto o nujnosti smrti. — Šesti sonet je za ta del izjemen: vzpostavlja harmonijo med razumom in čustvom. Toda takšna vzpostavljanja so le trenutna, izjemna, v glavnem obvelja pravilo, da je v odtujenem svetu sleherna akcija že vnaprej nesmiselna, obsojena na poraz, tako da je edina človekova možnost, da postane subjekt, pristati na stanje, sprejeti usodo, kakršna je, odpovedati se zavestno vsakršni iluziji (»strah zbežal je, z njim upanje golj'fivo«). Zdaj pa je razlagalec trčil na (navidezen)